

Süsteemprogrammeerimine keeles C

Loeng 1

Tänane menüü

- ♦ Motivatsiooniloeng ja tutvumine
- ♦ Korralduslik info
- ♦ Kodutööd ja tähtajad
- ♦ C keele süntaktiline osa

„Avastame C“

- ♦ Kursuse eesmärk on anda ülevaade
  - Abstraktsioonidest lähtuvad veidrused
  - Varjatud turvaküsimustest
  - GNU/Linux süsteemi programmeerijaliidesest
  - Programmi aeglustavatest nüanssidest

Korralduslik info

- ♦ Läbiviimine:
  - Jaagup Irve, 56463800, jaagup.irve@ttu.ee
- ♦ Veebileht:
  - <http://www.lambda.ee/> -> Süsteemprogrammeerimine keeles C
  - <http://www.lambda.ee/index.php/itv0020>

Ajad

- ♦ Loengud
  - Esmaspäeval kell 17:45 II-403
- ♦ Praktikumid
  - Neljapäeviti kell 14:00 ruum IT-213F,G

Õhtuseks lugemiseks

- ♦ Põhiõpikud:
  - Brian W. Kernighan, Dennis M. Ritchie *The C Programming Language, Second Edition*, Prentice Hall 1988
  - Randal E. Bryant and David R. O'Hallaron *Computer Systems: A Programmer's Perspective (CS:APP)*, Prentice Hall, 2003
  - Viimasest on ka uuem väljalase

Eeldame:

- ♦ Programmeerimiskogemus
- ♦ Mõningane kogemus UNIX keskkonnaga
- ♦ Kasutajakonto praktikumiklassis
- ♦ Keskendumisvõime vähemalt ühe labori valmis kirjutamiseks

Kontrolltöö

- ♦ 24. september
- ♦ Riukalikud mõistatused
- ♦ Kõik ilma teekideta tehtav
  - C võtmesõnad
  - Tehete järjekord
  - Pointerid ja massiivid
- ♦ Aju pesuline eesmärk
  - Petab aju ära ja asjad jäävad meelde
  - Annab eksamile lisapunkte

Harivad kodutööd

- ♦ 2 kodutööd
  - Faili pakkimine (keeruline , aga hariv)
  - Primitiivne FTP (vähekeeruline, aga tüütu)
- ♦ 20% hindest (+lisapunktid)
- ♦ Kaitsmine praktikumide ajal
  - Programmide kopeerimine/ümberkirjutamine tähendab aine uut deklareerimist
- ♦ *Tähelepanek: Kodutööde valmiskirjutamise eesmärk on eksami selgeks tegemine ja enne sessi C peale mõtlemine.*

Põnev eksam

- ♦ 7 ülesannet
- ♦ Palju aega
- ♦ Teooria ja praktilised ülesanded
- ♦ Kaks teooriaküsimust (triviaalne, keerulisem)
- ♦ Kolm programmeerimisülesannet (triviaalne, tavaline ja tüütu)
- ♦ Kaks nuputusülesannet (lihtne ja keeruline)
- ♦ Programmeerimine paberile

Miks me siin kursusel oleme?

Ainepunktid?

vs.

Siiras huvi C keele vastu?

Järgneb õppejõu meeleheitlik katse teid viimase poole ümber veenda

C keele omadused

- ♦ Mahult väike
- ♦ Paindlikud andmetüübid
  - tüübivigu eriti ei ole - ise tead, mis teed
- ♦ Pointerid – kasutatakse mälu ja massiivide tarbeks
- ♦ Struktuurid, funktsioonid
- ♦ Võimaldab madalatasemelist bitiväänamist

Plusspool

- ♦ Levinud ja populaarne
- ♦ Porditav (ANSI C)
- ♦ C-s kirjutatud programmid on tõhusad (samas ei ole ka teised keeled ilmtingimata halvemad)
- ♦ Tüübivabadus (int – char)
- ♦ Hea riistvara programmeerimiseks
- ♦ C on abiks teiste keelte tundmisel

Miinuspool

- ♦ C on keeruline – tegelikult ei ole
- ♦ C programmikood pole arusaadav – programmeerija teha
- ♦ C-s on võimalik kergesti vigu teha - kasvate inimesena
- ♦ Puudub sisseehitatud mäluhaldus (vt eelmine)
- ♦ Puudub objektorienteeritus – kompenseerimiseks loodi nt C++ ja Objective-C dialektid.

Kursuse ülevaade

- ♦ C keele süntaktiline osa
- ♦ Programmi keskkond
  - Riistvara
  - Operatsioonisüsteem

Hello, World!

- ♦ C programm „Tere, Maailm“:

```
#include <stdio.h>
main() {
    printf(„Hello, World!\n“);
}
```


Keerulisem näide

```
typedef unsigned char B;char*x[]={
#include "dict.h"
0};typedef struct L{B*s;struct L*n;}L;
L*h[128],*l[128],*s[128],Z[sizeof x/sizeof*x],*F=Z;int c[256],m,a=1;
int k(B*q){int g=0;B*p=q;while(*p)g|=!c[*p++]--;return g-1&p-q;}
void u(B*p){while(*p)c[*p++]++;}
void S(int N,int r,int t,L*W){L*w;int i,n;
for(n=r<N?r:N;n>0;n--)for(w=n==N?W:h[n];s[t]=w;u(w->s),w=w->n)if(k(w->s))
if(n==r){if(t==m-1)for(i=a=0;i<=t;i++)printf("%s%c",s[i]->s,i<t?' ':'\n');}
else if(t<m-1)S(n,r-n,t+1,s[t]=w);}
int main(int C,B**A){int i=0,g,n=0;B*p;while(--C)for(p=**A;n<127&&*p;)c[*p++]++,n++;
for(;p=x[i++];u(p))if(g=k(p))(l[g]=*(l[g]?&l[g]->n:&h[g])=F++)->s=p;
while(++m<128)S(127,n,0,h[127]);
return a;}
```

- Peter Klausler, IOCCC 2006 (<http://www.ioccc.org/>)

Ajalugu

- ♦ Kuulub ALGOLil põhinevasse keelterühma
- ♦ ALGOL60->CPL->BCPL->B->C
- ♦ C: 1972 by Ken Thompson & Dennis Ritchie, Bell Labs (AT&T); DEC PTP-11
- ♦ 1986 C++ Bjarne Stroustrup
- ♦ 1989 ANSI C (C89)
- ♦ 1990 ISO standard (C90 = C98)
- ♦ 1999 ISO standard (C99)
- ♦ 2011 ISO standard (C11)

Kompileerijast

- ♦ Kasutame GNU C kompilaatorit gcc
- ♦ Kasutamisjuhised esimeses praktikumis

C võtmesõnad

- Muutujate tüübid
  - char double enum float int long short struct union void
- Muutujate parameetrid
  - auto const extern register signed static unsigned volatile
- Programmivoo kontroll
  - break case continue default do else for goto if return switch while
- Operaatorid
  - sizeof

Muutujad

- ♦ Nimega mäluaadress
- ♦ Omavad tüüpi, millest sõltub tõlgendamine, suurus
- ♦ Tuleb enne kasutamist deklareerida (tema omadused tuleb kompileerijale teatavaks teha)
- ♦ Näidisdeklaratsioonid:

```
int i;           /* i is an integer */  
float f;         /* f is a floating point number */  
char c1, c2;     /* c1 and c2 are characters */
```

Primitiivsed andmetüübid

- ♦ Andmetüüp – määrab kuidas andmeid tõlgendada
- ♦ Andmetüübid:
  - `int` (täisarvud)
  - `float` (ujukomaarvud)
  - `double` (topeltpikkusega ujukomaarv)
  - `char` (tähemärk)
- ♦ **NB!** String ei ole C-s primitiivne tüüp!
- ♦ Andmete maht võib erinevate C implementatsioonide vahel erineda. Andmetüübi tegeliku mahu baitides saame `sizeof` operaatori abil.
  - `sizeof(char) = 1`
  - `sizeof(int) = 4`
  - `sizeof(float) = 4`
  - `sizeof(double) = 8`

Täisarvud

- ♦ *Integer jaguneb:*

```
int j; /* one bit used for sign, the rest for value */  
unsigned int k; /* all bits used for value - larger  
value can be stored */
```

- ♦ Erinevad suurused: short, long, long long
- ♦ Tõeväärtused (*boolean*): puudub eraldi tüübina, kasutatakse int-i – 0 = FALSE, kõik muu TRUE (reeglina 1)
- ♦ Tehted (operaatorid):

```
int j = 1; /* initialization */  
j = j+1 /* increment value, same as j++ */  
j--; /* decrement value, same as j = j-1 or j -= 1 */  
j *= 6 /* multiply value by 6, same as j = j*6 */  
j /= 6 /* divide by 6 *NOTE*: Integer division! */
```

Täisarvu hoidmine

- ♦ Mälus bittmustrina
  - 0000 0000 0000 0000 0000 0000 0000 0010 = 2
  - 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1110 = -2
- ♦ Piirid (16 bitise täisarvu puhul):
  - unsigned: 0..65535
  - signed: -32768..32767
- ♦ Bittooperatsioonid unsigned int märksõnaga

Expression, Statement

- ♦ Expression = operand, operator. Väärtustatakse.
Jaguneb:
  - Võrdlustehed: $x > y$, $2 == y$, $x != 5$
  - Aritmeetilised tehed: $x + 2$, $y--$, $j * j$, $6 / 3$
  - Omistamistehe: $x = y$, $x = 4$
  - **NB!** Ära võrdle nii: $x = y$ /* VALE! */
- ♦ Statement – avaldis; komponendina
  - lihtne $x = y$;
  - liit- $\{x = 5; y = z = 3; f^* = 5.0; \}$
  - tsüklid $\text{for}(\dots)$, $\text{while}(\dots)$
  - if-laused if , $\text{if}..else$

Tsüklid

♦ For-tsükkel

```
for (initialization statement; test statement; iteration statement;
```

Näide:

```
for (j=0; j<5; j++)  
    printf("Spargel!\n");
```

Näide:

```
j=0;  
for ( ; ; )  
{  
    printf("Spargel!\n");  
    if (j>=5) break;  
    j++;  
}
```

Tsükliid (2)

- ♦ While-tsükkel

```
while ( test )  
    statement;
```

Näide:

```
j=0;  
while ( j<5 )  
{  
    printf("Spargel!\n");  
    j++;  
}
```

Samaväärne:

```
for (j=0; j<5; j++)  
    printf("Spargel!\n");
```

Tsükliid (4)

- ♦ Do-while-tsükkel

```
do  
    statement  
while ( test );
```

Näide:

```
j=0;  
do  
{  
    printf("Spargel veelkord!\n");  
    j++;  
} while ( j<5 );
```

Samaväärne:

```
for (j=0; j<5; j++)  
    printf("Spargel veelkord!\n");
```

if

```
if (test)
    statement /* käivitub, kui test pole 0 */
```

Näide:

```
if (x>1)
    x=1;
```

Näide:

```
if (x>100)
{
    x=100;
    printf("X on rohkem kui 100, kärbime ta 100-ks\n");
}
```

Näide:

```
if (x>1) if (x>2) x = 0;
```

if (2)

```
if (test)
    true-statement; /* käivitub, kui test pole 0 */
else
    false-statement; /* käivitub, kui test on 0 */
```

Näide:

```
if (j==k)
    printf("j on võrdne k-ga\n");
else if (j<k)
    printf("j on väiksem kui k\n");
else
    printf("j on suurem kui k\n");
```

Funktsioonid

- ♦ Funktsiooni definitsioon:

```
int square(int a) {  
    return (a*a);  
}
```

- ♦ Funktsiooni deklaratsioon:

```
int square(int a); /* prototype - now square can be used*/
```

- ♦ Funktsioon tuleb kasutamiseks defineerida
- ♦ Funktsioon deklareeritakse kui ta on enne kasutamist defineerimata
- ♦ Prototüübis on kirjas kogu info funktsiooni väljakutsuva koodi loomiseks:
  - nimi;
  - tagastatava väärtuse tüüp;
  - argumentide arv ja tüüp;

Funktsioonid (2)

Näide:

```
#include <stdio.h>
int square(int);
main(){
    int x,y=2;
    x=square(y);                /*function call*/
    printf("square of %d is %d\n", y, x); /* another
        function call*/
}
```


Operaatorite järjekord (precedence)

```
>>  ( )  [ ]  ->  .  
<<  !  ~  ++  --  +  -  *  &  (type)  sizeof  
>>  *  /  %  
>>  +  -  
>>  <<  >>  
>>  <  <=  >  >=  
>>  ==  !=  
>>  &  
>>  ^  
>>  |  
>>  &&  
>>  ||  
<<  ?  :  
<<  =  +=  -=  *=  /=  %=  &=  ^=  |=  <<=  >>=  
>>  ,
```

Selgitus eelmisele

- ♦ << ja >> (paremalt vasakule ja vasakult paremale) näitavad mis suunas operaator lahendub/assotsieerub
  - sisuliselt see, et kummalt poolt tehte lahendamist alustatakse
- ♦ Samal real olevatel tehtel on sama prioriteet (lahendumise järjekord näitab millised ennem)
- ♦ Eri ridadel on erinev prioriteet, enne tehakse kõrgema prioriteediga tehted

Järjekord sammhaaval

- ♦ Tehete järjekorra äraõppimiseks on mõistlik tekitada süsteem.
  - Õnneks on järjekord üsna loogiline
- ♦ Tehetel on järjekord selleks, et programmeerijal oleks tarvis minimaalselt sulge panna.
- ♦ Eeldame, et meil on hunnik tehteid ja soov neid järjekorda seada. Kuidas käituda?
- ♦ Esiteks on lihtsam, kui asju grupeerime: otsustame, et ühesugused asjad on grupis

Matemaatikutelt laenatav

- ♦ Võtame skaala aluseks matemaatikute poolt antavad tehted: + - * /
- ♦ "Enne korrutan ja jagan, siis liidan ja lahutan"
  - 4 klassi matemaatikaõpik
- ♦ Juurde tuleb jäägiga jagamine %, mille kohta arvame, et tegu on korrutise ja jagamise tähtsusega tehtega
- ♦ Assotsieeruvus on vasakult paremale, seega tehakse tehted nagu oleme harjunud
  - $4 / 2 + 10 * 2 = (4 / 2) + (10 * 2)$

Loogikutelt laenatav

- ♦ Laenata saame ka loogikutelt
  - AND tehe seob tugevamini kui OR (AND käitub väga 1 ja 0 omavahelise korrutamise moodi; OR on peaaegu, et liitmine)
- ♦ XOR tehte paneme JA ja VÕI vahele
  - meeldejätmist võib põhjendada kasvõi sellega, et see on natuke ebaloogiline (või sellega, et DNK mudelisse sobitub ta JA ja VÕI vahele)
- ♦ Lisaks otsustame, et bitthaaval tehtavad tehted toimuvad enne (sest keerulisem bitthaaval toimuv tehe on kindlasti olulisem, kui labane nulliga võrdlemine.)

Vahekokkuvõte

(enne aritmeetikat tehtavad)

>> * / % (aritmeetikatehted)

>> + -

(aritmeetika ja loogika vahel
olevad)

>> &

>> ^

>> | (loogikatehted)

>> &&

>> ||

(pärast loogikat olevad)

Mis tuleks ära teha enne aritmeetikat?

- ♦ Kõik unaarsed (ühe argumendiga) tehted; paneme nad sama prioriteediga ritta.
- ♦ Assotsieeruvad paremalt vasakule
  - Märki näitavad "tehted" nagu + ja -
  - Aadressioperaator & ja mälu sisu operaator *
  - Suurendamine ja vähendamine ++ ja --
  - Bitthaaval eitus ~
  - Tavaline eitus !
  - sizeof ja castimine (tüübinimi)

Mis on unaarsetest veel olulisem?

- ♦ Selles grupis on need tehted, mis võiks analoogselt unaarsetega toimuda enne liitmist ja jagamist, aga omakorda ka enne kui unaarseid tahame teha.
- ♦ Siia paneme sulud (), et sulud päriselt töötaksid
- ♦ Siia paneme nurksulud [], et massiivid näitaks enne nendega tehete tegemist õigesse kohta
- ♦ Siia paneme pointinterviidatud->struktuurielemendi ja struktuuri.elemendi , et ka need enne kõiksugu märkide andmist olemas oleksid
  - Rohkem midagi olulisemat ei ole

Vahekokkuvõte 2

```

>>  ( )      [ ]  ->  .                {eriti
<<  olulised}
>>  !  ~  ++  --  +  -  *  & (type) sizeof
>>  {unaarsed}
    *  /  %                {aritmeetika
    +  -                }

>>
>>
>>  &                {loogika
>>  ^
>>  |
>>  &&
    ||                }

```

Võrdlemisoperaatorid

- ♦ Võrdsus `==` ja mittevõrdsus `!=`
  - kas olulisem või mitteolulisem loogikatehetest?
  - C tegijad otsustasid, et olulisem; põhjendada võib näiteks sellega, et loogikatehete tulemusi on nii lihtsam võrrelda
  - `a == b && a != c`
- ♦ Võrratused `>=` ja `<=` ja võrdlused `<` ja `>` lähevad tase kõrgemale
  - kuidagi intuiitiivselt on võrdsuse kontroll pigem loogika ja võrdlemine pigem aritmeetika. sellest lähtuvalt teeme aritmeetilisema poole varem ja loogilisema hiljem

Vahekokkuvõte (3)

```
>>  ( )      [ ]  ->  .                {eriti olulised}
<<  !  ~  ++  --  +  -  *  & (type) sizeof  {unaarsed}
>>  *  /  %                                {aritmeetika}
>>  +  -                                    }

>>  <  <=  >  >=
>>  {võrdlemine}
>>  ==  !=                                {võrdsus}
>>  &                                       {loogika}
>>  ^
>>  |
>>  &&
>>  ||                                    }
```

Omistamine

- ♦ Kuskile on vaja toppida ka omistamistehted =
  - omistada soovime üldiselt viimases hädas
  - omistame paremalt vasakule: enne arvutame parema poole valmis, siis omistame selle vasakule poolele
- ♦ Nimekiri: =, +=, -=, *=, /=, %=, >>=, <<=, &=, ^=, |=
- ♦ Üle jäi veel tingimuslik operaator ? :
  - tahame teha pärast kõiki tehteid, aga enne omistamist
- ♦ Tegelikult jäi üle ka , operaator
  - paneme selle kõige lõppu
  - (koma grupeerib hulka tehteid, väärtus on kõige parempoolsem komponent)

Lõplik tabel (uuesti)

```
>> ( ) [ ] -> .  
<< ! ~ ++ -- + - * & (type) sizeof  
>> * / %  
>> + -  
>> << >>  
>> < <= > >=  
>> == !=  
>> &  
>> ^  
>> |  
>> &&  
>> ||  
<< ? :  
<< = += -= *= /= %= &= ^= |= <<= >>=  
>> ,
```